KARTA EWIDENCYJNA OBIEKTU NIERUCHOMEGO
NIEWPISANEGO DO REJESTRU ZABYTKÓW

1. Nazwa

UKŁAD RURALISTYCZNY WSI

2. Czas powstania

XIII W.

3. Miejscowość

MĄTOWY MAŁE
CYGANY

4. Adres (ulica, nr posesji)

5. Przynależność administracyjna

województwo **POMORSKIE**

powiat **MALBORSKI**

gmina **MIŁORADZ**

6. Współrzędne geograficzne

54°04'01" N, 18°57'00"E MĄTOWY MAŁE
53°59'02" N, 18°51'38"E CYGANY

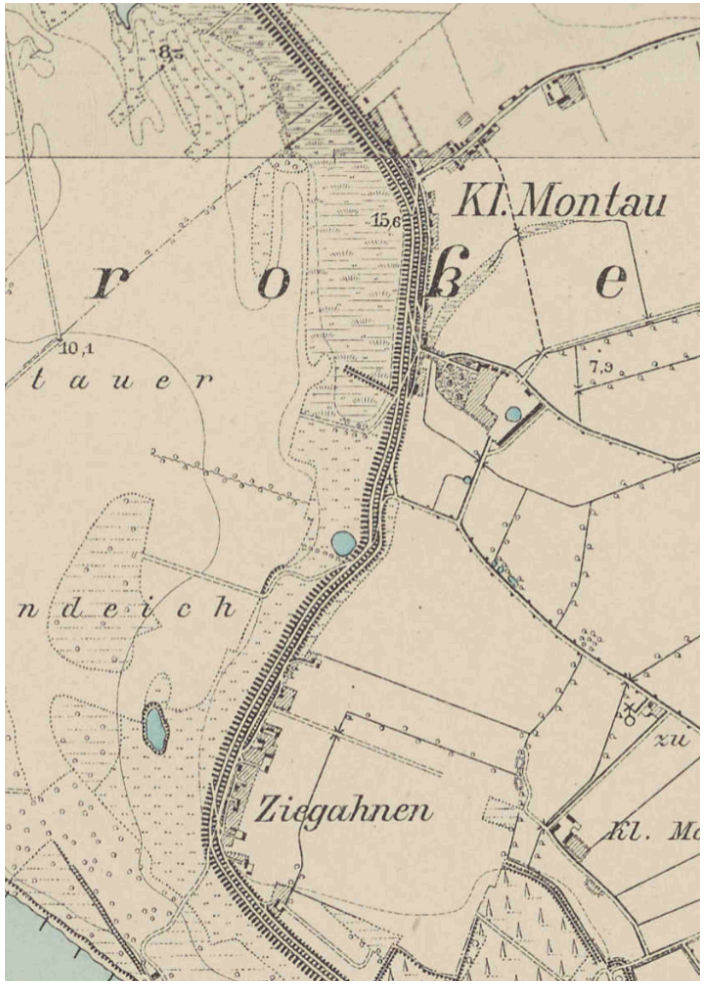
7. Użytkowanie obecne

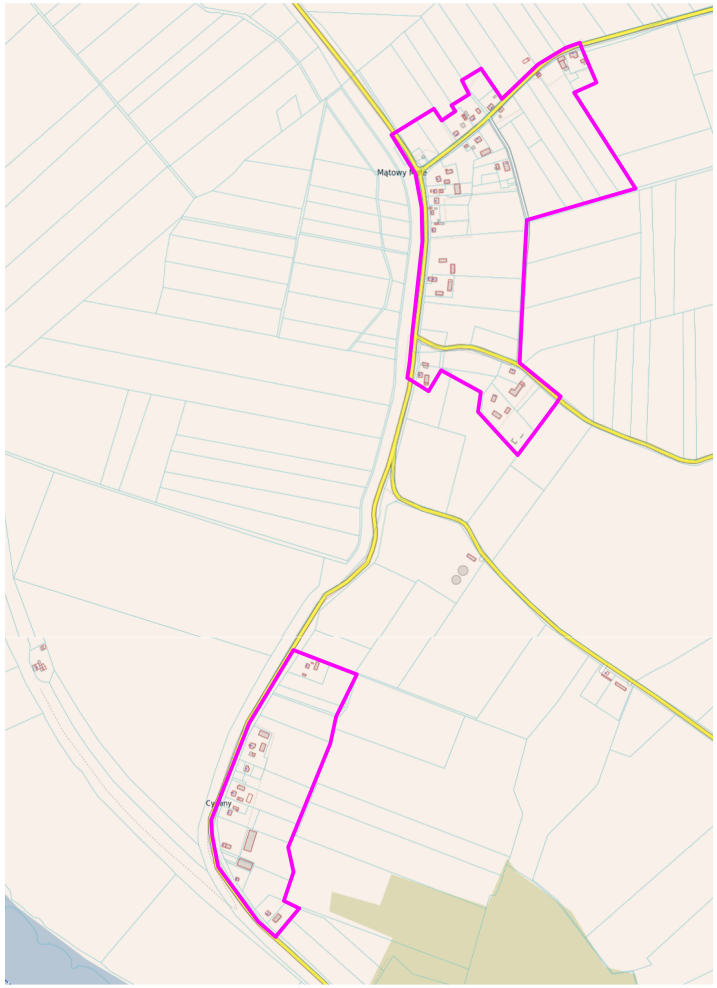
mieszkaniowe
rolnicze
usługowe

8. Stan zachowania

4

9. Materiały graficzne

A-B. Historyczne mapy topograficzne, źródło: http://http://igrek.amzp.pl;
C. Granica obszaru historycznego układu ruralistycznego wsi

10. Istniejące zagrożenia, najpilniejsze postulaty konserwatorskie

wsi.

POŁOŻENIE: na prawym brzegu Wisły, na obszarze delty Wisły (Żuławy Wiślane), w sąsiedztwie wałów przeciwpowodziowych Wisły; na południowy zachód od Malborka.

POPRZEDNIE NAZWY MIEJSCOWOŚCI: Kleine Montau, Ziegeleinen, Ziegahnen, Zigahnen do 1945

HISTORIA WSI: Mątowy Małe i Cygany, położone w gminie Miłoradz w powiecie malborskim, nie stanowią samodzielnych, historycznie wyodrębnionych wsi, Cygany są niewielkim przysiółkiem należącym do miejscowości Mątowy Małe. Z tego względu ich dzieje nie funkcjonują jako odrębna, szeroko opisana historia lokalna, lecz pozostają ściśle związane z rozwojem Mątowów Małych oraz całego regionu Żuław Wiślanych.

Najstarsze informacje dotyczące tej okolicy wskazują, że wieś Mątowy Małe wraz z Cyganami była wzmiankowana już w 1254 roku, natomiast jej lokacja nastąpiła w 1321 roku, najprawdopodobniej w okresie intensywnej działalności osadniczej Zakonu Krzyżackiego. W kolejnych stuleciach obszar ten podlegał typowym dla Żuław przemianom politycznym – po okresie krzyżackim znalazł się w granicach Królestwa Polskiego, następnie od 1772 roku pod panowaniem Prus, w XX wieku w obrębie Wolnego Miasta Gdańska i Niemiec, by po 1945 roku ponownie wejść w skład państwa polskiego.

W XIX wieku Mątowy Małe stanowiły stosunkowo dużą i rozwiniętą wieś rolniczą. W 1820 roku liczyły 547 mieszkańców, w tym 24 mennonitów. Obecność tej grupy religijnej była charakterystyczna dla Żuław Wiślanych, gdzie osadnicy pochodzenia niderlandzkiego odegrali istotną rolę w rozwoju rolnictwa i systemów melioracyjnych. Świadectwem ich aktywności są m.in. podpisy pod petycją z 1868 roku, gdzie widnieją nazwiska mennonitów z Mątowów Małych, takie jak Albrecht, Rahn, Regehr oraz Tugahrt.

Obszar ten cechował się rozproszonym układem osadniczym, w którym funkcjonowały mniejsze jednostki, takie jak przysiółki i kolonie – do nich należą Cygany. Ich rozwój był ściśle powiązany z funkcjonowaniem większej wsi oraz gospodarką całego regionu, opartą głównie na rolnictwie i umiejętnym gospodarowaniu terenami depresyjnymi.

ANALIZA UKŁADU PRZESTRZENNEGO I JEGO PRZEKSZTAŁCEŃ: Układ przestrzenny obszaru obejmującego Kłosowo, Cygany (Cyganek) oraz południową część Mątowów Małych ma charakter zróżnicowany, jednak wyraźnie nawiązuje do typowych form osadniczych Żuław Wiślanych. W części Kłosowo, Cyganka oraz w południowym fragmencie Mątowów Małych występuje przede wszystkim układ ulicówki przywałowej, związany z przebiegiem wałów przeciwpowodziowych. Dodatkowo wykształciła się krótka ulicówka wzdłuż drogi prowadzącej w kierunku wschodnim, a we wschodniej części widoczny jest układ kolonijny, uzupełniony o niewielki folwark otoczony parkiem.

Współczesny krajobraz kulturowy wsi zachował się jedynie fragmentarycznie. Spośród czternastu siedlisk istniejących jeszcze w 1986 roku do dziś przetrwały zaledwie trzy. Dawna zabudowa uległa w znacznym stopniu przekształceniom – historyczne domy były przebudowywane, a obecnie dominuje nowa zabudowa mieszkalna i gospodarcza, często wznoszona na miejscu dawnych siedlisk.

Mimo tych zmian, w przestrzeni zachowały się pojedyncze relikty tradycyjnej architektury żuławskiej. Cechy dawnej zagrody holenderskiej wykazują zabudowania oznaczone numerami 14 i 16 w Cyganku oraz nr 20 w Mątowach Małych. Do innych obiektów o wartości historycznej należą cztery domy zlokalizowane w Kłosowie i Cyganku, a także budynek dawnej szkoły oraz dom nr 45 w Mątowach Małych, powstałe na początku XX wieku. Nie zachował się natomiast dom podcieniowy z 1776 roku, będący niegdyś istotnym elementem lokalnego krajobrazu.

W obejściu nr 32, położonym we wschodniej części Mątowów Małych, przetrwał drewniany budynek mieszkalny oraz ceglane zabudowania gospodarcze z początku XX wieku, stanowiące cenny przykład dawnego budownictwa wiejskiego. Jednocześnie historyczny rozłóg pól, szczególnie w południowej części obszaru, jest dziś trudny do jednoznacznego odczytania, co wynika z przekształceń struktury agrarnej i zmian w użytkowaniu terenu.

Współcześnie w krajobrazie wsi widoczne są także nowe formy zagospodarowania przestrzeni, związane z rozwojem rolnictwa towarowego oraz działalności okołorolniczej. Na terenie miejscowości pojawiły się nowoczesne zabudowania gospodarcze, w tym hale o konstrukcji stalowej, wykorzystywane do przechowywania płodów rolnych, maszyn oraz prowadzenia produkcji rolnej. Obiekty te, ze względu na swoją skalę, formę i zastosowane materiały, wyraźnie odróżniają się od tradycyjnej zabudowy wiejskiej. Nowa infrastruktura rolnicza wpisuje się w proces przekształceń funkcjonalnych wsi, jednak jednocześnie wpływa na zmianę jej historycznego charakteru przestrzennego.

11. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

cd. pkt. 10.

Wprowadzenie dużych,współczesnych form architektonicznych powoduje częściowe zatarcie dawnych cech krajobrazu kulturowego, opartego na niewielkich, rozproszonych siedliskach i tradycyjnej zabudowie zagrodowej.

ISTNIEJĄCE ZAGROŻENIA: Wyznaczanie nowych terenów pod zabudowę, w obrębie historycznej osady i jej sąsiedztwie, niedostosowanych do ich charakteru i kompozycji przestrzennej wsi. Budowa bezstylowej lub nienawiązującej do lokalnego charakteru zabudowy i zniekształcenie ustalonej w tradycji kulturowej materialnej wartości form zabudowy regionalnej. Zniekształcanie rodzimej, historycznej kultury użytkowania wsi i pomniejszenia czytelność historycznych elementów rozplanowania wsi. Część z obiektów nie jest objęta ochroną, umożliwiającą zachowanie ich wartości. Ochrona konserwatorska obiektów poprzez gminną ewidencję zabytków niejednokrotnie nie zapewnia ochrony takich elementów jak historyczna stolarka okienna i drzwiowa, czy zastosowane materiały elewacyjne. Skutkuje to wymianą pierwotnych elementów obiektów zabytkowych (stolarka, pokrycie dachowe) lub ich przekształceniem (np. poprzez ocieplenie zewnętrzne elewacji), rozbudowy i przebudowy przekształcające formę i pierwotny charakter zabudowy. Znaczna część obiektów o wartościach historycznych w obrębie wsi jest w złym stanie technicznym.

POSTULATY KONSERWATORSKIE: POSTULATY KONSERWATORSKIE: Zachowanie tradycyjnych elementów kultury materialnej. Konserwacja, restauracja oraz utrzymanie w dobrym stanie technicznym obiektów zabytkowych i o wartościach historycznych. Dostosowanie lokalizacji, skali, charakteru nowej zabudowy do historycznych zasad gospodarowania przestrzenią. Nowa zabudowa powinna kontynuować luźne rozmieszczenie siedlisk, unikać budownictwa szeregowego, Realizacja nowej zabudowy stanowiącej współczesną interpretację form historycznych przy zachowaniu skali i formy zabudowy historycznej oraz przy zastosowaniu tradycyjnych materiałów.

Dążenie do przywrócenia oryginalnej struktury przestrzennej, architektonicznej i pierwotnego wyglądu obiektów, zniekształconego w wyniku samowolnych przebudów bryły budynków, zmian w wystroju elewacji, w tym kolorystyki elewacji; rewaloryzacja winna obejmować także takie kształtowanie najbliższego otoczenia zabytków, uwypuklać ich walor i znaczenie w przestrzeni publicznej.

Szczególną uwagę należy zwrócić na zachowanie takich elementów historycznego zagospodarowania jak historyczna zieleń komponowana, ogrody przydomowe, sady oraz wspieranie działań na rzecz kontynacji zasad kształtowania zieleni w nawiązaniu do tradycji regionu i z wykorzystaniem gatunków rodzimych (np. poprzez kontynuację tradycji olęderskich i realizacja nasadzeń drzew owocowych wzdłuż lokalnych dróg).

12. Opracowanie karty ewidencyjnej (autor, data i podpis)

Ewelina Diakowska
19.12.2025 r.

ZAŁĄCZNIK DO KARTY EWIDENCYJNEJ

NR 1

1. Miejscowość	MĄTOWY MAŁE
2. Gmina	MIŁORADZ
3. Powiat	MALBORSKI
4. Województwo	POMORSKIE

5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres

UKŁAD RURALISTYCZNY WSI

6. Zawartość załącznika

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

ZAŁĄCZNIK DO KARTY EWIDENCYJNEJ

NR 2

1. Miejscowość	MĄTOWY MAŁE	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	MIŁORADZ	HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI	DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA
3. Powiat	MALBORSKI		
4. Województwo	POMORSKIE		

Opracowanie załącznika (data i podpis): Ewelina Diakowska 19.12.2025 r.

ZAŁĄCZNIK DO KARTY EWIDENCYJNEJ

NR 3

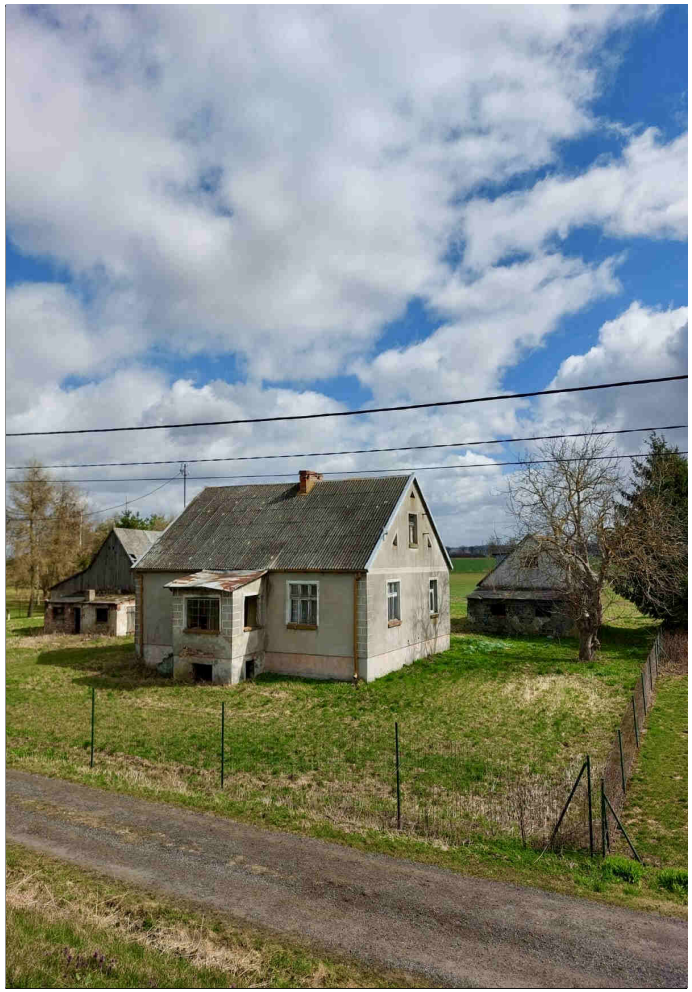
1. Miejscowość	CYGANY
2. Gmina	MIŁORADZ
3. Powiat	MALBORSKI
4. Województwo	POMORSKIE

5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres

UKŁAD RURALISTYCZNY WSI

6. Zawartość załącznika

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Opracowanie załącznika (data i podpis): Ewelina Diakowska 19.12.2025 r.

ZAŁĄCZNIK DO KARTY EWIDENCYJNEJ

NR 4

1. Miejscowość	MĄTOWY MAŁE	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	MIŁORADZ	UKŁAD RURALISTYCZNY WSI	FOTOGRAFIE ARCHIWALNE
3. Powiat	MALBORSKI		
4. Województwo	POMORSKIE		

